

MONENLAISIA KÖYHYYSASTEITA

Markku Lindqvist

Köyhyyssaste eli köyhien osuus väestöstä määritellään tässä artikkelissa kolmella erilaisella tavalla: tuloilla, subjektiivisella arviolla vähimmäistulotarpeesta sekä toimeentulotuen saannilla. Menetelmien tuottamat köyhyyssasteet poikkeavat toisistaan, ja jokainen mittari tuottaa erilaisen köyhien joukon.

RUNSAAT kymmenen vuotta sitten, 1990-luvun alussa, alkoi köyhyys aiheena esiintyä yhä useammin suomalaisessa julkisessa keskustelussa. Köyhyys ei noussut teemaksi pelkästään mediassa, vaan se tuli myös entistä vahvemmin esille tutkimuksessa, erityisesti sosiaalitieteellisen tutkimuksen puolella. Tosin jo 1980-luvun loppupuolella, taloudellisen kasvun hulluina vuosina, oli julkaistu eräitä köyhyyteen ja sen yleisyyteen liittyviä selvityksiä ja tutkimuksia (Sailas 1987; Paananen 1988; Heikkilä 1990). Kuitenkin vasta 1990-luvun alun raju taloudellinen lama ja sen kielteiset sosiaaliset seuraukset oli se tekijä, joka laukaisi melko runsaan ja monitieteellisenkin köyhyyss- ja lamatutkimuksen liikkeelle (esimerkiksi: Ritakallio 1994; Heikkilä & Uusitalo 1997; Kalela ym. 2001). Euroopan unionin mielenkiinnon kohteeksi köyhyys ja syrjäytyminen nousivat eivan erityisesti 2000-luvun alussa.

Köyhyyden käsitteen rinnalle on noussut myös parin viimeisen vuosikymmenen aikana uutena käsitteenä sosiaalinen syrjäytyminen. Sosiaalinen syrjäytyminen nähdään usein pitkään jatkuvan köyhyyden seuraukseksi, prosessina, jossa yksilön tai kotitalouden tilanne muodostuu sellaiseksi, että se vähäisistä resursseista johtuen tekee yksilölle mahdottomaksi osallistua yhteiskunnassa sellaisiin toimintoihin, joita voidaan pitää normaaleina kaikille sen jäsenille. Köyhyys voidaan siis ymmärtää jossain määrin pysyvänä tilana, resurssien puutteena, joka voi pitkään jatkuessaan johtaa syrjäytymiseen yhteiskunnan ulkopuolelle. Sosiaalisen syrjäytymisen tunnusmerkkeinä voivat olla huonot asuinolot, huono terveydentila, puuttuvat sosiaaliset kontaktit ja kaiken taustalla ehkä pitkäaikaistyöttömyys ja vähittäinen syrjäytymisen kokonaan työmarkkinoilta.

Köyhyys sanana voi eri ihmisille tuottaa erilaisia mielikuvia. Eri kulttuureissa ja uskon-

noissa sille löytyy varmasti hyvinkin poikkeavia sisältöjä, mutta köyhyys yleensä koetaan kaikkialla kielteiseksi, ei-toivotuksi tilaksi. Toisaalta köyhyys ilmiönä kehitysmaissa on jotakin aivan muuta kuin köyhyys teollistuneissa maissa.

Tulisiko köyhyyttä mitata suhteellisin vai absoluuttisin termein? Voidaanko köyhyys ylipäätensä määritellä yksiselitteisesti ja onko määritelmä mahdollista operationalisoida mittaamista varten? Vaikka tällaisia kysymyksiä on toistuvasti esitetty köyhyyttutkimuksen piirissä, ja keskustelua on käyty, varsinaista yksimielisyyttä ei ole saavutettu (Jäntti & Danziger 2000). Aika usein korostetaan myös sitä, että ei voi olla yhtä ainutta, yksiselitteistä köyhyyssmittaria, joka soveltuisi kaikkiin tutkimustarkoituksiin, vaan tarvitaan useita mittareita. Toisinpäin asian voisi sanoa, että kaikkiin mittareihin liittyy ongelmia, ja ne tulisi huomioida tulokittaessa tuloksia.

Olipa köyhyyden mittaamistapa mikä tahansa, se edellyttää jonkin sellaisen rajan määrittelyä, johon yksittäisten ihmisten tai kotitalouksien elintaso voidaan verrata. Tällainen köyhyysraja on välttämätön, jotta voidaan määritellä, montako ihmistä elää köyhyysrajan alapuolella (poverty rate) ja kuinka kaukana he ovat köyhyysrajan alapuolella (poverty gap) (Bradshaw 2001).

Kolme tapaa laskea köyhyysaste

Tätä artikkelia varten on käytetty kolmea eri mittaamistapaa köyhyysasteen määrittelyä samasta aineistosta: suhteellista tulomittaria, subjektiivista mittaria ja toimeentulotukiasiakkuutta. Tarkoituksena on yhtäältä selvittää, miten köyhyysaste vaihtelee, kun mittaamistapaa vaihdetaan ja toisaalta katsoa, joutuvatko samat kotitaloudet köyhyysrajan alle mittaustavasta riippumatta.

Suhteellisella tulomittarilla tarkoitetaan köyhyyden mittaamista siten, että köyhyysraja määritellään suhteuttamalla yksilön tai kotitalouden käytettävissä olevat tulot (joskus myös kulutusmenot) tarkasteltavan väestön keskimääräisiin tuloihin. Köyhyysrajaksi on useimmiten määritelty puolet keskitai mediaanitulosta¹ (myös 40 ja 60 prosenttia). Lisäksi tulisi käyttää jonkinlaista kulutusyk-

sikköasteikkoja, jonka avulla voidaan verrata rakenteeltaan erilaisia kotitalouksia. Keskituloihin perustuvia köyhyysrajoja käytetään paljon ja erityisesti kansainvälisissä vertailuissa. Menetelmän suosio perustuu ainakin sen tiettyyn helpouteen: köyhyysraja on aika yksinkertaisesti määriteltävissä. Menetelmän ongelmana on kuitenkin esimerkiksi se, valitaanko 40, 50, 60 tai joku muu prosenttiluku keskitulosta köyhyysrajaksi; valinnalla on oleellinen merkitys köyhien määrään. Mitä korkeammalle raja asetetaan, sitä enemmän köyhiä on. Mikä sitten olisi "oikea" raja? Viime kädessä valinta on enemmän tai vähemmän harkinnanvarainen. Suhteellinen tulomenetelmä on sensitiivinen myös kulutusyksikköasteikon sekä keskiluvun valinnan suhteen. (Atkinson 1998; Lindqvist 2000a; Ritakallio 2001)

Köyhyyttä voidaan mitata myös ihmisten omien käsitysten kautta. Lähtökohtana on, että ihmiset itse tuntevat parhaiten välttämättömät perustarpeensa, jolloin heitä haastatteleamalla voidaan määritellä subjektiivinen köyhyysraja. Subjektiiviseen metodiin perustuvalla mittauksella on pitkä historia ja tällaisia tutkimuksia on tehty ainakin 1940-luvulta lähtien USA:ssa ja Australiassa. (Townsend ym. 1997) Subjektiivisessa lähestymistavassa

haastateltavalta voidaan kysyä esimerkiksi, kuinka helposti perhe selviää kuukausittaista menoistaan tai mikä olisi pienin rahamäärä, jolla hän itse perheineen selviäisi välttämättömyysmenoistaan. Tässä yhteydessä käytettiin kotitalouden omaa käsitystä helppoudesta saada rahansa riittämään kuukausittain. Yleensä kansalaisten itse arvioimasta minimitulotarpeesta johdetut köyhyysrajat ovat korkeampia kuin esimerkiksi suhteellisella tulomenetelmällä johdetut rajat. (Lindqvist 2000b)

Kolmantena tapana mitata köyhyyttä on tässä käytetty toimeentulotukiasiakkuutta, eli jos kotitalous tai joku sen jäsenistä on tutkimusvuoden aikana saanut yhtenäkin kuukautena toimeentulotukea, tulkitaan se "köyhäksi" kotitaloudeksi. Toimeentulotuen saantihan määrytyy siten, että hallinnollisin asiantuntijapäätöksin on määritelty toimeentulon minimirajat. Mikäli kotitaloudessa ei kyetä hankkimaan toimeentuloa työtä ja sen välttämättömät menot ylittävät tulot, kotitaloudella on oikeus toimeentulotukeen.

Tutkimusaineistona on käytetty Eurooppalaista elinolututkimusta (ECHP), joka tarjoaa useita vaihtoehtoisia tapoja mitata köyhyyttä. Tässä artikkelissa käytetään ECHP:n Suomen aineistoa vuodelta 1999. Kyseessä on poikkileikkaustar-

¹ Mediaanitulolla tarkoitetaan keskimmäisen tulonsaajayksikön tuloa, kun kaikki yksiköt on järjestetty tulojen mukaiseen suuruusjärjestykseen.

kastelu ja Suomen kohdalla kyseessä on ECHP:n neljäs tiedonkeruukierros, koska tutkimus aloitettiin meillä vasta vuonna 1996.

Köyhyyssaste riippuu mittaustavasta

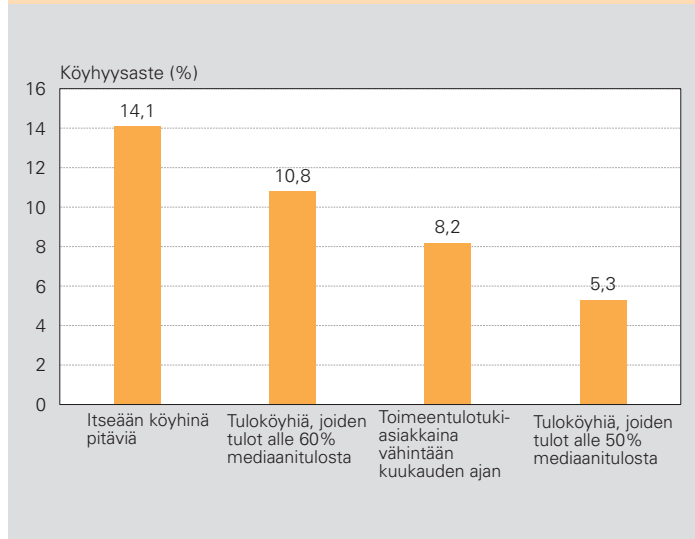
Kuviossa 1 on esitetty köyhyyssaste Suomessa kolmella eri mittaustavalla. Luvut tarkoittavat sitä, kuinka monta prosenttia henkilöistä elää kotitalouksissa, jotka sijoittuvat kunkin määritellyn köyhyyssajan alapuolelle.

Suhteelliseen tulorajaan perustuvassa mittaamisessa on vertailun vuoksi esitetty köyhyyssaste, joka perustuu 50 prosentin mediaanitulon köyhyyssrajaan. Kun köyhyyssrajaksi valitaan 60 prosenttia mediaanitulosta ja kulutusyksikköasteikkona käytetään niin sanottua muunneltua OECD:n asteikkoa², saadaan köyhyyssasteeksi hieman vajaat 11 prosenttia. Valittaessa köyhyyssrajaksi 50 prosenttia mediaanitulosta, köyhyys puolittuu runsaaseen viiteen prosenttiin. Tulomittarilla saadut tulokset ovat siis hyvin herkkiä tehtävälle valinnoille köyhyyssajan, kulutusyksikköasteikon ja keskiluvun suhteen.

Kun köyhyyssrajaksi valitaan kotitalouksien oma, subjektiivinen käsitys riittävästä tuloista, köyhyyssasteeksi saadaan noin 14 prosenttia.

Kotitalouksilta kysyttiin, kuinka hyvin ne saavat rahansa

Kuvio 1. Köyhien osuus kaikista kotitalouksissa asuvista henkilöistä vuonna 1999, %

Lähde: Eurooppalainen elinolututkimus

riittämään kuukausittaisiin menoihinsa. Jos vastaus oli, että sillä on vaikeuksia tai suuria vaikeuksia saada rahansa riittämään, se on tulkittu tässä artikkelissa niin, että kotitalouden elää käsityksensä mukaan se köyhydessä.

Kolmantena mittaustapana on käytetty toimeentulotukiasiakkuutta siten, että jos kotitalous on saanut yhdenkin kuukauden vuoden aikana toimeentulotukea, katsotaan siinä asuvat henkilöt köyhiksi.

Toimeentulotukikriteerillä mitattuna köyhyyssaste oli runsaat kahdeksan prosenttia vuonna 1999. Se antoi siis tulokseksi pienimmän köyhyyssasteen näistä kolmesta mittarista. Tätäkin pienempi köyhyyssaste saadaan, kun käytetään köyhyyssrajaa, joka perustuu 50 prosentin mediaanintuloon. Jos

toimeentulotukea ei lasketa tuloihin, ikään kuin toimeentulotukijärjestelmää ei olisi lainkaan, tuloköyhyys nousee 10,8 prosentista 11,5 prosenttiin (köyhyyssrajana 60 prosenttia mediaanitulosta). Toimeentulotuki näyttäisi siis alentavan tuloköyhyyden tasoa 0,7 prosenttiyksikköä.

Köyhyyssaste tuloilla mitattuna oli siis hieman vajaat 11 prosenttia ja toimeentulotukiasiakkuudella mitattuna runsas kahdeksan prosenttia (kuvio 1). Henkilöitä, jotka olivat sekä tuloköyhiä että olivat saaneet toimeentulotukea oli kuitenkin vain hieman yli kaksi prosenttia väestöstä. Osa toimeentulotukea saaneista "nouseekin" tuloköyhyyssajan yläpuolelle juuri toimeentulotuen saamisen seurauksena.

² Muunnellussa OECD:n asteikossa kotitalouden ensimmäinen aikuinen jäsen saa painon 1, muut aikuiset painon 0,5 ja lapset painon 0,3. Lapsia ovat 13-vuotiaat ja nuoremmat, aikuisia kaikki vähintään 14-vuotiaat.

Taulukko 1. Toimeentulotuen saajat ja tuloköyhyys

	Myös tuloköyhiä	Ei tuloköyhiä	Yhteensä
Toimeentulotukea saaneista	27 %	73 %	100 %
	Myös toimeentulotukea saaneita	Ei toimeentulotukea saaneita	Yhteensä
Tuloköyhistä	20 %	80 %	100 %

Lähde: Eurooppalainen elinolututkimus

”Päällekkäistä” köyhyyttä löytyi vähän

Käytettäessä eri mittaustapoja köyhyysasteen määrittelemiseksi näyttää siltä, että ne tuottavat toisistaan poikkeavia tuloksia. Entä jäävätkö samat ihmiset köyhyysrajan alapuolelle mittaustavasta riippumatta? Useissa tutkimuksissa on havaittu, että näin ei ole: paitsi että eri mittaustavat antavat erilaisia tuloksia, mittareiden välinen korrelaatio saattaa olla yllättävänkin pieni. (Kangas & Ritakallio 1998)

Taulukosta 1 nähdään, että runsas neljännes toimeentulotukiasiakkaista oli tuloilla mitattuna köyhyysrajan alapuolella, mutta lähes kolme neljänestä kuitenkin ei ollut tuloköyhyysrajan alapuolella. Tuloköyhyysrajan alapuolella olleista puolestaan 20 prosenttia oli saanut toimeentulotukea, mutta suuri enemmistö, 80 prosenttia tuloköyhistä ei ollut saanut toimeentulotukea.

Kun tuloköyhyysmuuttuja ja omaan käsitykseen perustuva muuttuja taulukoitiin ristiin, oli väestöstä vain runsas kolme prosenttia sellaisia, jotka olivat sekä

tuloilla mitattuna, että oman käsityksensä mukaan köyhiä.

Oman käsityksensä mukaan köyhydessä elävistä runsaat 20 prosenttia oli myös tuloilla mitattuna köyhiä, lähes 80 prosenttia kuitenkin ei ollut tuloilla mitattuna köyhiä. Vastavasti tuloköyhyysrajan alapuolella olevista 28 prosenttia oli myös oman käsityksensä mukaan köyhiä, mutta yli 70 prosenttia tuloköyhistä ei kuitenkaan ollut ilmoittanut toimeentulovaikeuksista.

Taulukosta 3 nähdään, että 42 prosenttia toimeentulotuen

saajista oli myös oman käsityksensä mukaan köyhiä.

Vastavasti niistä, jotka olivat oman käsityksensä mukaan köyhiä, noin neljännes oli saanut toimeentulotukea. Kolme neljästä ei kuitenkaan ollut toimeentulotuen saajia. Toimeentulotuen saanti ja itse koettu köyhyys ovatkin mittaustapoja, jotka tuottavat eniten päällekkäisyyttä: toimeentulotukea saaneet ovat myös useimmin ilmoittaneet rahojen riittämättömyydestä kuukausittaisiin menoihinsa. Tulos ei ole tietenkään mitenkään yllättävä, vaan pikemminkin looginen.

Kolme neljänestä henkilöistä ei kuulunut köyhiin 1990-luvun lopulla

Taulukkoon 4 on koottu kaikilla kolmella määrittelytavalla ja niiden yhdistelmällä lasketut köyhyysasteet. Lähes 75 pro-

Taulukko 2. Tuloköyhyys ja subjektiivinen köyhyyskäsitys

	Myös tuloköyhiä	Ei tuloköyhiä	Yhteensä
Itseään köyhinä pitävistä	22 %	78 %	100 %
	Pitää itseään köyhänä	Ei pidä itseään köyhänä	Yhteensä
Tuloköyhistä	28 %	72 %	100 %

Lähde: Eurooppalainen elinolututkimus

Taulukko 3. Subjektiivinen köyhyyskäsitys ja toimeentulotuki

	Pitää itseään köyhänä	Ei pidä itseään köyhänä	Yhteensä
Toimeentulotukea saaneista	42 %	58 %	100 %
	Myös toimeentulotukea saaneita	Ei toimeentulotukea saaneita	Yhteensä
Itseään köyhinä pitävistä	24 %	76 %	100 %

Lähde: Eurooppalainen elinolututkimus

Taulukko 4. Köyhysasteita erilaisin ehdoin (köyhiä % kotitalousväestöstä)

Ei millään määritelmällä köyhiä	74,5
Vähintään yhdellä määritelmällä köyhiä	25,5
Tuloköyhiä	10,8
Toimeentulotukiköyhiä	8,2
Itsensä köyhiksi määritelleitä	14,1
Vain tuloköyhiä	6,6
Vain toimeentulotukiköyhiä	3,7
Vain itse määrittelemällä köyhiä	8,7
Sekä tulo- että toimeentulotukiköyhiä	2,2
Sekä tulo- että itse määrittelemällä köyhiä	3,1
Sekä toimeentulotuki- että itse määrittelemällä köyhiä	3,4
Kaikilla kolmella määritelmällä köyhiä	1,1

Lähde: Eurooppalainen elinolututkimus

senttia kotitalouksiin kuuluvi- ta ei ole köyhä millään lasken- tatavalla. Vähintään yhdellä laskutavalla köyhäksi luokituu noin neljännes väestöstä. Yksit- täisellä mittaustavalla köy- hyysasteet vaihtelevat kahdek- san ja 14 prosentin välillä. Kun köyhäksi määritellään vähin- tään kahdella kriteerillä, saa- daan köyhysasteeksi kahdesta kolmeen prosenttia kotitalouk- siin kuuluvista henkilöistä: kai- killa kolmella kriteerillä saa- daan köyhysasteeksi hieman yli prosentti.

Köyhäksi luokittuminen riippuu pitkälti määritelmästä. Tässä artikkelissa käytettyjen määritelmien tuottamat köy- hät eivät olleet samoja joukko- ja. Kotitalouden subjektiivise- en käsitykseen perustuva mittaus tuotti korkeimman köyhysasteen. Useissa tutki- muksissa onkin havaittu, että ihmisten oma arviointi vähim-

mäistulotarpeesta tuottaa kor- keamman köyhysasteen kuin muut menetelmät. Jos kotita- lous oli köyhä kahdella tavalla mitattuna, saatiin kokonais- köyhysasteeksi kahdesta kol- meen prosenttia. Köyhyyden taustatekijöitä ei tässä artikke- lissa selvitetty, mutta jo mitta- reiden ja laskentatapojen valin- ta osoittaa, miten moniulot- teista ja haastavaa köyhyyden tutkiminen on. □

Kirjoittaja on yliaktuaari Tilastokes- kuksen Elinolot-yksikössä.

Kirjallisuus

Atkinson, A.B. (1998), Poverty in Europe, Oxford: Blackwell.

Bradshaw, J. (2001), Methodologies to Measure Poverty: More than One is Best!, Paper for International Symposium Poverty: Concepts and Methodologies, Mexico City, March 2001.

Heikkilä, M. (1990), Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasautumisesta Suomessa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 8/1990, Helsinki.

Heikkilä, M. ja Uusitalo, H. (toim.) (1997), Leikkausten hinta. Tutki- muksia sosiaaliturvan leikkauksista ja niiden vaikutuksista 1990-luvun Suomessa, STAKES, Raportteja, 208.

Jäntti, M. and Danziger, S. (2000), Income Poverty in Advanced Countries, in Atkinson, A.B. and Bourguignon, F. (eds), Handbook of Income Distribution: Volume 1, Elsevier Science B.V., Amsterdam.

Kalela, J., Kiander, J., Kivikuru, U.-M., Loikkanen, H. and Simpura, J. (eds.) (2001), Down from the heavens, Up from the ashes. Government Institute for Econo- mic Research, Helsinki.

Kangas O. and Ritakallio V.-M. (1998), Different Methods – Diffe- rent Results? Approaches to Multi- dimensional Poverty, in Andress, H.-J. (ed.), Empirical Poverty Research in a Comparative Pers- pective. Ashgate, Adershot.

Lindqvist, M. (2000a), Poverty in Finland and Europe, in Gordon, D. and Townsend, P. (eds.), Breadline Europe: The Measurement of Poverty, The Policy Press, Bristol.

Lindqvist, M. (2000b), Subjektiivinen köyhyys ja sen mittaaminen, Hyvinvointikatsaus 3/2000, Tilas- tokeskus.

Paananen, S. (1988), Pienituloiset kotitaloudet 1985. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 10/1988, Helsinki.

Ritakallio, V.-M. (2001), Tilasto- käytännön muutos muuttaa kuvaa eurooppalaisesta köyhyydestä, Hyvinvointikatsaus 2001:4, Tilas- tokeskus, Helsinki.

Ritakallio, V.-M. (1994), Köyhyys Suomessa 1981–1990. Tutkimus tulo- siirtojen vaikutuksista. National Research and Development Centre, Research Report 39.

Sailas, R. (1987), Köyhät kesku- dessamme: pienituloisimmat koti- taloudet vuoden 1981 kotitalous- tiedustelussa. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 1/1987, Helsinki.

Townsend, P., Gordon, D., Bradshaw, J. and B. Gosschalk (1997), Absolute and Overall Poverty in Britain in 1997: What the Population Themselves Say: Bristol Poverty Line Survey, Report on the Second MORI Survey. School for Policy Studies, Universi- ty of Bristol.